

15
57

Evangélikus
Hittudományi
Egyetem

DOKTORI ISKOLA

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

*A megajándékozottak boldogsága
az Újszövetség χαρ-ötű szavainak teológiai összefüggése és
valláspedagógiai jelentősége tükrében*

Készítette: Balogné Vincze Katalin

Témavezetők:

Dr. Kodácsy-Simon Eszter docens,
a Valláspedagógia Tanszék vezetője
és

Dr. Reuss András professzor emeritus,
a Rendszeres Teológia Tanszék tanára

Budapest, 2022

A tézisfüzet tartalma

I. A kutatás előzményei	2
II. A kutatás során alkalmazott módszerek	3
III. A kutatás eredményei	4
A) Interdiszciplináris megfontolások során nyert eredmények.....	4
B) Biblikus tudományi megállapítások	5
C) Rendszeres teológiai eredmények	7
D) Eredmények a valláspedagógia tárgykörében.....	9
E) A munkafolyamat egészének teológiai jelentősége tartalma és módszere tekintetében	12
IV. Tematikus összegzés.....	12
V. A disszertációban felhasználtak közül azok a szakirodalmak, amelyek a tézisfüzetben is említésre kerültek	15
VI. A kutatás témájában megjelent saját publikációk.....	16

I. A kutatás előzményei

Nem újkeletű igény a teológiában adott szellemtörténeti korszakokat meghatározó kérdések teológiai vonatkozásait kifejteni. Ha komolyan vesszük Gerd Theißen azon állításait, amelyeket bibliadidaktikai könyvében a bibliadidaktika, mint motivációs tudomány összefüggésében megfogalmaz, azaz, hogy a Biblia üzenetének motiváló erejéből a mai, posztmodern nyilvánosság is meríthet, és ehhez a motivációt a biblia olvasását tanulók és tanítók számára is maga a szöveg nyújtja, kézenfekvő feladat a bibliai szövegre irányuló kutatás, amely az öröm és boldogság okairól és mibenlétéről is üzenetet hordoz a sokféleképpen hívők és nem hívők nyilvánossága számára. Teológiai feladat a boldogságra irányuló életkérdés teológiai tartalmakkal való összekapcsolásának lehetőségére rámutatni, s mindezt időszerű valláspedagógiai megfontolások mentén is artikulálni.

Teológiai és teológián kívüli tudományos eredmények és a bibliai szöveg utalásai nyomán is sejthetők a boldogságkérdés transzcendens vonatkozásai, ugyanakkor maga a boldogság tapasztalata teológiai szempontból kevésbé hozzáférhető, inkább „csak” következményként számolhatunk vele. Szükséges volt tehát vizsgálódásunk számára olyan teológiailag körüljárható fogalmakat találnunk, amelyek valamiképp közelítenek a boldogság témájához. A boldogságproblematika filozófiai és pszichológiai szakirodalma és egyúttal a teológia szempontjából is megbízható szócsoport a χαρ-төвű szavaké, melyek egy szótőhöz kötődve egészen tág, teológiailag is értelmezhető spektrumon kapcsolódnak a boldogságproblematikához, hiszen az öröm, a kegyelem, a hála és ezek származékai egyrészt a téma pszichológiai és filozófiai tárgyalása szempontjából, másrészt teológiailag is hangsúlyos fogalmakként ismertek.

A kutatás kiindulási tézise így foglalható össze: a χαρ-төвű szavak újszövetségi előfordulásai – különös tekintettel együtt-állásaikra – gazdagítják az újszövetségi örömről való gondolkodásunkat, új összefüggésekre világíthatnak rá a teológiai gondolkodásban, és hozzájárulhatnak a keresztyén boldogságfogalom dimenzióinak vázolásához, teológiai és gyakorlati – jelen esetben valláspedagógiai – összefüggésekben való alkalmazásukhoz.

II. A kutatás során alkalmazott módszerek

Munkám során saját – szaktudományos kontextusba helyezett – újszövetségi kutatásom eredményekből kiindulva – ugyancsak szaktudományos kontextusban megfogalmazott – rendszeres teológiai megfontolásokon át jutottam el a valláspedagógiai részben a transzcendens alapokon nyugvó boldogság megélésének gyakorlati szempontjaiig.

A tárgyalásra került interdiszciplináris szakirodalmi felvetések kiválasztásakor elsősorban a rendszeres teológiai és a valláspedagógiai gondolatmenethez kapcsolhatóságukat tartottam szem előtt, melyet nagyban meghatározott a magukból az újszövetségi szövegekből kiinduló biblikus feltárás és az arra alapozott megállapítások a megajándékozottság teológiájáról.

A bibliai szövegen alapuló kutatásom során a *χαρ*-tövű szavak újszövetségi előfordulásait egy általam összeállított és a dolgozathoz csatolt referenciatáblázat segítségével tártam fel. A táblázat „A” oszlopában az újszövetségi könyvek nevei, a „B” oszlop soraiban a fejezetek sorszámai szerepelnek. A további, „C”-től „J”-ig terjedő oszlopokban kerültek jelölésre a *χαρά*, *χαίρω*, *συνχαίρω*, *χάρις*, *χαρίζομαι*, *εὐχαριστία*, *εὐχαριστέω*, valamint *χάρισμα* szavak előfordulásai. A könnyebb beazonosíthatóság kedvéért a „K” oszlopba rövid magyar nyelvű idézet formájában szövegkörnyezettel együtt helyeztem el előfordulásuk sorrendjében pontosvezzővel elválasztva a szavakat tartalmazó szövegrészeket. Az igehelyeket a táblázatban fejezet és versszám szerint jelöltem, majd további paraméterekkel jellemeztem. Tartalmi kapcsolat szempontjából jelöltem, hogy az adott fogalom a megszólalóra saját magára (S), a közösségre (K), Istenre (I), Jézusra (J), Timóteusra (Tim), Tituszra (Tit), Filemonra (Filem) vonatkozik, vagy hogy egyszerűen profán használatban jelenik meg. Idősík szempontjából múlt (m), jelen (j), jövő (jő) és eszchaton (e) jelölést kaphatott az adott helyen található szó. Végül a teológiai jelentőség szempontjából osztályoztam az előfordulásokat aszerint, hogy a hit vagy a hívők számára ellenséges-e az adott viselkedés (-), vagy nem rendelkezik teológiai jelentőséggel a szó (1), vagy van teológiai jelentősége (2), teológiailag kifejezetten hangsúlyos (3), kitüntetett jelentőségű elsősorban krisztológiai szempontból (3+). A táblázatnak köszönhetően lehetőségem adódott témakörönként – akár kombinált módon is – számolásokat végezni. A táblázatban jelzett paraméterek segítségével az előfordulások számszerűségén túl az adott szó aktuálisan betöltött szerepére és minőségére is sikerült fényt deríteni. Egyúttal pedig a vizsgálat számos – pl. műfaji, korabeli nyelvhasználati – korlátja is kezelhetővé vált.

A rendszeres teológiai gondolatmenetben az újszövetségi vizsgálódásból nyert eredményeket gondoltam tovább és használtam fel rendszeres teológiai megközelítések értékelésekor és rendszeres teológiai megállapítások megfogalmazásához. A teológiai megfogalmazások fogalmi hangsúlyai mögött a különböző *χαρ*-tövű szavak megjelenéséhez kapcsolódó témakörökre mutattam rá, és egyúttal a közöttük fellelhető kapcsolatra, egyfajta közös nevezőre, mely a valláspedagógiai fejezetben kulcsgondolatként továbbvihető lett.

A megajándékozottság tanulásának és megélésének lehetősége az inkluzív nevelésben alapvető módon jelenik meg, így a hitoktatásban megvalósuló inklúzió elméletét kézenfekvő volt bevonni a gondolatmenetbe. A hitoktatás tartalmi között explicit módon is megjelenhetnek a *χαρ*-tövű szavak vizsgálatából nyert tanulságok. Ennek a lehetőségnek a bemutatását is szolgálja a hittanóráknak a boldogságórákkal való összevetése, főként pedig a kutatásaim nyomán megfogalmazható tantervi hangsúlyok példaszerű táblázatos bemutatása. Az imádságkomplexum újszövetségi vizsgálatunk során tapasztalt súlyának megfelelően külön alfejezetek tárgyalják az imádkozást, akár mint reflexiók lehetőséget, akár az imádkozásra való nevelés módjait a gondolatmenetbe illeszkedve.

III. A kutatás eredményei

A kutatás számos részeredményt hozott. A dolgozat záró fejezetében ezeket is összefoglaltam. E helyen a gondolatmenet egésze szempontjából releváns eredmények kiemelésére szorítokozom.

A) Interdiszciplináris megfontolások során nyert eredmények

1. Megállapítottam, hogy az újszövetségi szövegekből kiindulva a khar-tövű szavakra szorítokozva sem lehetséges egységes boldogságfelfogás, de egységes örömfelfogás nyomaira sem bukkanni. A tartalmi és műfaji eltéréseken túl a korabeli zsidó és hellén gondolkodásban is meglévő teológiai és filozófiai sokszínűség is okozhatja, hogy a különböző szerzők sajátos hangsúlyokkal élnek. Alapvető felismerésem, hogy a későbbi munkákban is szükséges érvényre juttatni e sokszínű nyitottságot, és a boldogságkérdésre adott keresztyén válaszokat sosem szabad a kizárólagosság igényével megfogalmazni.

2. Ha a boldogságkérdésre keresünk választ a Szentírás szövegeiben, vagy éppen az Írásból táplálkozó teológiában akár fundamentális, akár dogmatikai, akár etikai területen, szükséges azzal számolni, hogy az elhatárolható teológiai állítások – így a teológiai viták is – a boldogságkeresés szempontjából mégsem az elhatárolás és elhatárolódás szempontjait hozhatják csupán, hanem éppen inkluzív szemlélettel rájuk tekintve további felvetésekre nyitott sokszínűséget mutatnak.

3. A Boldogság Orientációs Skála és magyar validációja kapcsán lejegyzett megállapítás a boldogság három arcáról (élvezet, flow, értelemkeresés) egybecseng a biblikus és rendszeres teológiai megállapításokkal is, tehát a valláspedagógiában e szempontokból is javaslom figyelembevételét.

4. A koherencia, a coping és flourish témakörei és ezek háttérében a vallásosság faktorának számos alkalommal empirikusan igazolt kiemelkedő szerepe a teológia és különösen is a valláspedagógia számára jelentős motivációt nyújt a boldogsággal kapcsolatos üzenet kifejtésére és alkalmazására sajátosan teológiai irányultságú kérdések tárgyalásához akár a teremtés-megváltás- és megszentelődés fogalmai mentén is.

5. Plathow gondolatmenetének tanulságként megállapítottam, hogy érdemes nyitva hagyni a teológiai gondolatmenetet a boldogságfogalomnak a teremtettséggel, a teremtett világ megőrzésével és az áldással való összefüggése számára még úgy is, hogyha keresztyénként Jézus Krisztus művében és tanításában számunkra mindez (újra)értelmeződik, és ez az értelmezés jelenti a keresztyén hit sajátos lényegét.

6. Lauster felvetése nyomán egy olyan integratív teológiai boldogság-megközelítést tartok helyesnek, amelyben a törekvés és a pillanat boldogsága a transzcendens vonatkozásaikra tekintve is érvényes és egymást kiegészítő megközelítési módok. A pillanat teljessége a boldogságra törekvés motorja. A boldogság az ember cselekvése, munkája is saját életén, ami szabadságban és ráhagyatkozással történik, és benne felismerni Isten ajándékát.

7. A boldogság kérdésével is integratív megközelítésben szükséges tehát foglalkoznunk. A teljes kép nem áll rendelkezésre, ezért teljes boldogságteológiai rendszert sem tudunk alkotni, viszont csak integratív és koherens szemlélet óvhat meg a végletes félrecsúszásoktól.

8. Egyetértek Lausterrel abban, hogy a vallás a boldogság komplexitását mutatja fel, hogy ezáltal kérdőjelezze meg a boldogságról és annak elérhetőségéről szóló közvélekedést.

B) Biblikus tudományos megállapítások

9. Az Ószövetség különböző irataiban más-más összefüggésben kerülnek elő az öröm és a boldogság kifejezései. Benne az élettapasztalatok sokszínűségét és magának a boldogságnak a különféle arcait fedezhetjük fel az eltérő élethelyzetek és történelmi idők különböző kontextusaiban.

10. Ugyanannak a teremtő, kiválasztó, bűnöket megbocsátó és szabadító Istennek a működése az öröm forrása és így tárgya is.

11. A Prédikátor könyve kérdései és negatív válaszai nyomán megállapítottuk, hogy még ha nyereséggel nem is jár a hívő életfolytatás a földi életben, viszont a teremtettség ajándékaiból való tudatos részesedéssel igen.

12. Egy ilyen jó rész a teremtésből az öröm és az élvezet. Az élvezet jellegű öröm azonban nem képes győzni az élet abszurditása felett. Örömmel adjon hálát az ember boldogságáért a Teremtőnek, azonban könnyen tévútra visz általános érvényű teológiai törvényszerűség felállítása az öröm és boldogság kérdésére szűkítve.

13. Bár összekapcsolódhatnak, mégsem szabad összemosni a hit és az érzelmek területét, ugyanis egymástól függetlenül is fennállhat mindkettő. Az érzelmek a hit dimenzióitól függetlenül is léteznek és működnek, ugyanakkor, ha érzelmi vagy fizikai megrázkódtatások idején mintegy a pozitív érzelmekkel együtt a hit is automatikusan tovatűnne, nem hit volna.

14. A hívő embert élete viharai is elkíséri az Úr törvénye, mint az Istenhez tartozás bizonyossága és egyúttal feladata is. Hiszen, amint azt a rabbinikus magyarázat is újra meg újra kiemeli, a Tóra adott élethelyzetben való megértése, értelmezése és megélése személyre szabott feladata minden hívőnek.

15. Sok helyen szól az Ószövetség örömről és boldogságról. Evilági történések közepette, de transzcendens megalapozással és eszkatologikus kifutással. E boldogságból újra meg újra részesülnek a hívők. Bár evilági logikát is találhatunk benne, sőt a hívő élet egyfajta jutalmaként is tapasztalhatjuk adott élethelyzetben, és gyakran Isten egészen természetes ajándékként fogadhatjuk, mégis Isten titka marad, hogy az ember mikor, miként, minek apropóján és mi módon részesedhet belőle.

16. A zsoltároskönyv bizonyágtétele szerint boldog az, aki hitbéli összefüggésrendszerben éli az életét, melyben minden a javára szolgál. Míg a „bűnösöket” szétszórja a szél, és útjuk a semmibe vész, az „igaz” ember útját ismeri az Úr. Az ilyen számon tartott, táplált, jó útra igazított élet valóban boldog. Ez a titokzatos összefüggésrendszer nemcsak az imádkozót köti össze az Úrral és imádkozó társaival, hanem új értelmet ad a törvénynek is, amely több, mint előírás: támasz, vezérelv, ajándék. Az „igaz ember” pedig, miként Jób, még a szélsőséges, abszurd szenvedés idején is eljut addig, hogy mindezen fájdalom és botrány ellenére is hisz a mindezek közepette még inkább megismert Istenben.

17. A boldogság ószövetségi szavainak és boldogság-idézeteinek szemügyre vétele nyomán világossá vált, hogy az Ószövetségben újra meg újra felbukkanó boldogságtéma különös sajátossága integratív voltában rejlik. Ugyanis amikor az Ószövetségben e téma előkerül, rendszerint nem vagy testi, vagy lelki, vagy szociális vagy anyagi jólétről van szó, hanem egy bizonyos jólétről, amely különböző dimenziókban jelenhet meg.

18. Az Ószövetség tanúsága szerint tehát a boldogság rendszerint a) az Istennel való kapcsolatból fakad; b) az üdvösségre mutat legyen az akár jelen idejű, akár eszkatologikus jellegű; c) Isten ajándéka.

19. Az Újszövetség az Ószövetségnél kevesebb féle szót használ és kevesebb alkalommal a boldogság kifejezésére. Az öröm kifejezésére ugyan megmarad a szókészlet és a fogalmi rendszer, de a χαρά és χαίρειν túlsúlya egyértelmű. E kifejezés használata is jelzi, hogy túlsúlyba kerül az anyagi javak élvezetétől független mély, spirituális öröm, melyben akár az eszkatológia is evilágban elővételeződik.

20. Az öröm héber szavainak legátfogóbb fordítása a LXX-ban a χαρά, és melléknévi alakjaiban a χαίρειν. Bár legtöbbször kultikus értelmű örömet jelöl, nem kizárólag ilyen összefüggésben használatos. E szívbéli örömet jelölő szó használata során mindig oksági összefüggésben áll az Úr szabadító tetteivel. Ezen öröm átélésének színhelye és apropója immáron nem egyszerűen a templomi istentisztelet és a Tóra tanítása, hanem a Szentlélek és Krisztus műve, és a testvérek így megajándékozott közösségének élete.

21. *A χαρ-ötű szavak és a hozzájuk kapcsolódó gondolatkörök közös nevezőjeként a megajándékozottság fogalmkörére találunk rá. Ezek a szavak az újra meg újra megjelenő megajándékozottság teológiai reflexióinak jellegzetes kifejezései.*

22. A szavak jelentését meghatározza az adott szövegek műfaja és mind tartalmi mind közösségi kontextusa. Azonban az aktuális szóhasználat hangsúlykülönbségei ellenére is folytonosságot tapasztalunk az Ószövetség és az Újszövetség ajándékfogalmában. Olyan ajándék, kegyelem, amely minden kontextusban egészen személyes aktualitást nyer, és – például vallási, erkölcsi, vagy bármilyen más – előfeltételek nélkül adatik. E jellegzetességek nem pusztán a bibliai szövegek keletkezésének és fogalomhasználatának, de azok teológiai interpretációinak, sőt a rájuk épülő teológiai gondolkodásnak is meghatározó paramétereivé lehetnek.

23. A χαρ-ötű szavak kontextusa legtöbbször Istennel függ össze, Jézushoz valamivel kevesebb alkalommal kötik. A Szentlélekről kevésszer van szó, de olyankor hangsúlyosan, elsősorban a kegyelmi ajándékokkal kapcsolatban.

24. A közösségben való megélés elsősorban a kegyelmi ajándékok, majd az öröm esetében jellemző. Érdekes, hogy a kegyelem kifejezetten személyes reflexiókban kap helyet. Ez az eredmény természetesen a fogalmak jellegével nagyjából összhangban van, de fontos, hogy nem lesz a kegyelem a közösségi átélés vagy hitvallás általános kelléke, hanem alkalmasszerűen kerül kifejtésre a közösség számára, akkor is leginkább Pál személyes reflexiójában.

25. A χαρ-ötű szavak referenciavizsgálatában a teológiai kifejtések mellett vagy azokkal kombináltan emelkedtek ki az imádkozással összefüggő említések.

26. Az imádkozás területén az alábbi jellegzetes összefüggésekre derült fény. Az imádságok sohasem kötelező toposzok, hanem spontán és sokszínű megnyilatkozások. Imádságban a gyülekezeti és egyéni élet számtalan területére és eseményére reflektálnak. Alapvető „hitéletfunkciókat” él meg a hívő és a hívő közösség az imádságban is tükröződő Istenre utaltságában, de Krisztusban (és számtalan módon) való megajándékozottságában is.

27. Az imádságok a hála alapállásának és erejének visszatükrözői. A kegyelem, Isten mindent megelőző, de állandóan ható ajándéka az imádkozó számára, akár bűnbánat, akár veszély, akár öröm esetén is.

28. Az Istentől ajándékba kapott kegyelem személyes dimenziói mellett tehát az ajándékba kapott közösség öröme és hálaadása a karizmák felismerésével együtt jelenik meg különösen is a Páli teológiában.

C) Rendszeres teológiai eredmények

29. A későbbi korok mind saját kontextusukban olvasták újra a bibliai, így az újszövetségi igéket is. A koronként eltérő olvasatok részletei jellemzően korhoz és kontextushoz kötöttek még akkor is, ha szerzőik vagy későbbi kiadók általános érvényt tulajdonítottak nekik. Így kerülhetett sor arra is, hogy a Krisztusban kapott közös ajándék a teológiában nem egységet, hanem tartósan átjárhatatlannak tűnő választóvonalakat hozott létre.

30. A boldogságkérdés szempontjából is emblemikus XX. századi német protestáns teológiai szövegek vizsgálata során három egymástól elkülöníthető teológiai boldogságmodellt jelöltem meg. Az „áldás-modell”, „megváltás-modell” „eszkatologikus modell” valamelyikébe tudtam besorolni a vizsgált műveket és az azokban található főbb gondolatköroket. A három boldogságmodell hangsúlyai rokonságot mutatnak a három hitágazat elkülönülő, de egymással szorosan összetartozó tartalmaival. A vizsgált $\chi\alpha\rho$ -töví szavak is jellegzetesen kapcsolódnak e modellekhez.

31. Az áldásmodell jellemző szavai a hála és az örvendezés. A boldogság kérdéséhez ez a modell az ember teremtettségében adott potenciálok és azok megvalósulása, annak aktív (mint kreativitás, döntésképeség) és passzív jellemzői (kapcsolatiság és érzelmek) mentén kapcsolódik.

32. A „megváltás-modell” szembetűnő kifejezése a (paradox) öröm, Pálnál pedig a kegyelem is. Ide azokat a gondolatokat soroltam, amelyeket különösen is meghatároz a Krisztus esemény és annak dogmatikai-etikai következményei.

33. Az „eszkatologikus modell” a reménység teológiája. Igéi szintén a paradox örömről tanúskodnak. A gyülekezet életében pedig hangsúlyosan megjelennek a karizmák.

34. E modellek felismerése segíthet teológiai hangsúlyok, sajátos álláspontok megértésében. Ugyanakkor nyilvánvalóan utal a megajándékozottság szavainak átfedésbe kerülő használata is az eltérő teológiai modellek mögötti tartalmi kapcsolatokra.

35. Az eltérő teológiai megközelítések meglétére értéként tekintek. A boldogság sokdimenziós volta, és a hozzá kapcsolódó érzelmek és tapasztalatok sokszínűségének megragadása mellett mindezek teológiai értékelésekor is szem előtt kell tartani e modellek sajátosságait és egymáshoz fűződő kapcsolatait, ugyanis a három modell más-más súlypontokkal, ám végeredményben egymást kiegészítve érvényes.

36. Mindezek alapján megállapítottam, hogy a $\chi\alpha\rho$ -tő valóban egy lehetséges kulcs a keresztyén boldogságfogalomhoz.

37. A disszertációban keresett „krisztológiailag megalapozott boldogság” fogalma több dimenziós. A hozzá kapcsolódó problémák körüljárásakor és az álláspontok megfogalmazása alkalmával a dimenziók sokféleségére és összefüggéseire tekintettel kell lenni. Ugyanakkor a bemutatott fogalomrendszer kutatásra és továbbgondolásra nyitott. A vázolt területek, mint dimenziók kapcsolatát a teológiai gondolkodás szempontjából – és ehhez hasonlóan az interdiszciplináris megközelítés esetében is – összességében komplementernek tekinthetjük, s mint ilyenek, egymással kapcsolatba állítva új felismerések lehetőségét rejtik.

38. A törekvéssel elnyert és a pillanatnyi boldogság logikai problémája tehát a megajándékozottság szempontjából immáron nem teológiai – sőt szigorúan véve nem is filozófiai – probléma, hiszen mindkettő a megajándékozottság eltérő kontextusban való megfogalmazása. Végső soron mindig kegyelem, mely hálára és örvendezésre hív, s lelki ajándékká lehet az egész közösség számára. Ebben az új kontextusban a sajátos egyéni kontextusok is közösen átélhető ajándékká lehetnek Isten színe előtt.

39. A $\chi\alpha\rho$ -töví szavak esetén igazolódott, hogy teológiai rendszert tükrözhetnek, tekinthetők mintegy a Bibliában ugyan logikai rendszerben ki nem fejtett, mégis újra meg újra megjelenő „*megajándékozottság teológiája*” reflexióinak.

40. Érdemes az Ószövetségben különböző szempontok szerint leírt megajándékozottság összefüggésében is értelmezni az újszövetségi szövegek megajándékozottságról szóló tanúbizonyságát, hiszen, mint láttuk, az Újszövetséget átható öröm, hála, sőt kegyelem sem csak és kizárólag krisztológiai irányból értelmezhető fogalmak, még ha jellemző és gazdag megközelítésüket kapjuk is ebből a szempontból. E részben „újrátöltött” görög kifejezések sajátos töltésüket az ószövetségi szövegek nyelvéből és a nyelvben kifejeződő teológiai összefüggésekből nyerik: Izrael népének hittapasztalatát és teológiáját tükrözik annak sokszínűségében, miközben a Jézus Krisztusban megnyilatkozó kegyelemről tanúskodnak.

41. A különböző bibliai szövegekben tapasztalható eltérő súlypontok olykor ugyanazon szavak esetében is egymást kiegészítő tartalmakat hordoznak. E sokszínűség a terjedelmében, műfajában, és korában is lényegesen behatároltabb, témájában pedig a Krisztus-esemény értelmezésére fókuszáló Újszövetség keretei között is nyilvánvalóan megjelenik. E néhány szó adta szűk keresztmetszet vizsgálatakor is nyilvánvaló a keresztyén meggyőződés, hittapasztalat személyes és teológiai reflexiójának sokfélesége, amely egymás mellett, összességében egymást kiegészítve jelenik meg számunkra az iratok gyűjteményében.

42. Ha az élettörténeti vallásos tanuláshoz a háttérben gondolkodunk el a vizsgált teológiai fogalmakról, egészen új dimenziók nyílnak meg az e szavak környezetében hangsúlyosan megjelenő teológiai témakörök (úrvacsora, keresztség, megváltás, egyházi közösség, imádság) tárgyalásában. Ugyanakkor nem kerülünk távol a hermeneutikai vagy éppen esztétikai jellegű dogmatikai megközelítésektől sem. Mivel a $\chi\alpha\rho$ -töví szavak az ajándékozás teológiájának reflexióit nyújtják, segítségükkel a dogmatikát akár az ajándékozás teológiájaként is kifejtethetnénk.

43. A $\chi\alpha\rho$ -töví szavak használatában a teológia valóban orientációs tudományként jelenik meg, amely használja ugyan más tudományok megállapításait, így a filozófia megállapításait a lehetőségekről vagy éppen a természettudomány valóságleírásait, de ezeket be is vonja az Isten és ember kapcsolatának – esetünkben ajándékozó és elfogadó-kérő-hálát adó – rendszerében való értelmezésébe.

44. Dalferth a dogmatika orientáló tudomány voltát a „Kik vagyunk?” kérdés kapcsán fejté ki. Itt is kapcsolódhatunk gondolatmenetéhez, ugyanis éppen e kérdés ad esélyt a boldogsággal kapcsolatos kérdések megválaszolásához a megajándékozottság reflexiójában is, s így is világosan látható, hogy a teológia és a boldogságkérdést feltevő más tudományok nem pusztán az etika, de a dogmatika területén is valódi párbeszédbe kerülhetnek egymással.

45. Ha elfogadjuk, hogy a dogmatika „integratív diszciplína”, azaz Korsch eljárása szerint praktikus magában foglalhatja a kortárs dogmatikák mindhárom megközelítési módját (a vallás tanításbéli alapjai felőli, az élettörténeti, és a hermeneutikai megközelítést), a teológiát a vallás kontextusában fogalmazzuk meg. Saját vizsgálódásunk szempontjából e kontextus tudatosítása különösen is gyümölcsöző lehet, hiszen a boldogság és jóllét témájáról szóló

kutatások esetén számos alkalommal sajátos háttérváltozóként jelenik meg a vallásosság és a spiritualitás. Miközben pedig az e jelenség hátterén megbúvó tartalmakat próbáltuk a $\chi\alpha\rho$ -tövű szavak segítségével megragadni, rendszerint az ókeresztyén gyülekezet, Jézus vagy az apostolok hit-reflexióira találtunk, amelyek nem pusztán a dogmatika, de a lelkiesség területén is értelmezhető- és értelmezendő eredményekkel szolgáltak. Amikor tehát valamiként megpróbáltunk a keresztyéniség boldogságot illető tanításának lehetséges alapjaira bukkanni, valójában öröm- vagy hálatali, vagy éppen a kegyelem tudatában könyörgő és elfogadó attitűdöt tükröző reflexiók kerültek elénk, amelyek azonban óriási hatásúnak bizonyultak a lejegyzésre került tartalmak (például gyülekezetek élete, adományozó vagy éppen imádságos szolidaritása) tekintetében.

46. E sajátos témakörbe tekintve valóban létezően érthetjük meg Dalferth etikai-dogmatikai szemléletét fémjelző kijelentését, mely szerint az ajándék (avagy adomány) határozza meg az életet (s így az imádságot is), és nem fordítva. Tehát a boldogságra vagy hívő életre való törekvést is Isten sokféleképpen adott ajándéka határozza meg. Így dogmatikai megalapozással kerülhet helyére az erények rendszere, a boldogságra való törekvés, vagy éppen a pillanatnyi boldogság, de akár a keresztyén istentiszteleten hangzó dicsőítés értelmezése is.

D) Eredmények a valláspedagógia tárgykörében

47. A $\chi\alpha\rho$ -tövű szavakkal jelölt fogalmak és tapasztalatok nem egyszerűen gyakori témái és sajátos alkotó elemei a hittanóráknak, de a hitoktatói attitűdöt is meghatározzák. Nem pusztán tanulja és tanítja e fogalmakat, hanem át is éli ezek jelentőségét és mibenlétét vagy rossz esetben a hiányát mintegy a hitoktatás rejtett tanterveképpen a hitoktató és a rábízott csoport. Hiszen megajándékozott közösség együtt és egyénekenként is, mely az ajándékkal tanul élni a világban.

48. A hitoktatásban pedig különös jelentősége van a kapcsolópontok megtalálásának, a mondanivaló érzékletes kifejezésének, a nem hívő keresztyén háttérrel rendelkező diákok számára is felfogható értelmezéseknek. Így a boldogság kérdésével hozzáférhető tartalmak, mint az életcélok, adottságok vagy az élet értelme problematikája felől történő megközelítésben is fontos lehetőségei rejlenek a biblikus keresztyén tartalmak megközelítésének, értelmezésének. A teológia, mint a tájékozódás tudománya segítséget nyújthat a boldogságkeresés és boldogságra törekvés keresztyén alapokon való értelmezésében és elhelyezésében is megajándékozottságunk tudatában. Ez sajátos kompetenciafejlesztéssel együtt valósulhat meg a hitoktatásban. E kompetenciák fejlesztésében pedig a kihívást jelentő szituációk megértésén, kontextualizálásán, a rajtuk való munkálkodáson, tehát a cselekvéshez vezető és a cselekvést, valamint az általa megvalósult tanulási folyamatot értékelő úton a személyes és a teológiai reflexió is kulcsszerepet kap.

49. A keresztyén emberkép azonban az emberi kompetenciák hatókörén túl is szól az ember méltóságáról, hiszen az nem pusztán cselekvőképességén alapul, hanem azon, hogy Isten teremtménye. Önmagában ez az érv is elég volna a pedagógiában otthonos inklúzió valláspedagógiai jelentőségének kifejtéséhez. Ugyanakkor már a rendszeres teológiai gondolatmenetben is említettük a $\chi\alpha\rho$ -tövű szavak különböző jelentései mentén kikristályosodó különböző dogmatikai hangsúlyok inkluzív használatában rejlő gazdagság lehetőségét. E tény is felhívja figyelmünket az inklúzió jelentőségére a valláspedagógiában.

50. Anderssohn éppen a megigazulástan „elfogadottnak lenni” szempontból történő megközelítését javasolja. A megigazulástan ilyen irányú megközelítése hasonló jellegű, mint amikor a kegyelmről, mint Isten ajándékáról szólnak, de akár a teremtettséget, vagy

istenképességünket is megközelíthetjük hasonlóképpen ajándékba kapott életünk felől, a megszentelt közösséget pedig ajándékba kapott közösségként értelmezzük. Jogos ezeknek örülni, ezekért hálát adni, a karizmákra így tekinteni.

51. A csoport heterogenitása értékének és a személyes megközelítések és reflexió általi személyes fejlődés összekapcsolásának lehetőségét Anderssohnnal együtt egy olyan egészséges hitoktatásban láthatjuk megvalósíthatónak, amelyben az egészlegesség nemcsak a feldolgozás módszereiben, hanem a tananyag tartalmában is megvalósul, miként a kooperáció az individuális atomizáció ellenében hat, az egész összefüggést nyújt a részletnek, és ezáltal ébreszt további felismerésekre.

52. Frederickson javaslata szerint a pozitív szemléletű pedagógia első lépése a pozitív élmények tudatosítása, a második az aktuális események és a korábbiak összekapcsolása, a harmadik pedig a transzformációs praktikák kidolgozása. A hitélet területén is hasonló utakat járunk be például az imádság, a prédikáció, vagy egy a jól felépített hittanórai témafeldolgozás során. Ugyanakkor nem egyszerűen a személyes meggyőződés és világszemlélet határozza meg a hitoktatásban, hogy e tapasztalatokat mivel kapcsoljuk össze, milyen alapokon értelmezzük, s mit szűrünk le belőlük, vagy hogy milyen „transzformációs praktikákat” dolgozunk ki és alkalmazunk, hanem önértelmezésünkhöz hasonlóan e folyamat minden egyes lépését is a teológia mérlegére kell tennünk, hiszen transzcendens összefüggéssel bírnak.

53. A pozitív pedagógia tárgykörében készült magyarországi publikációk – valamint a bemutatott Boldogságóra Program is – rendszerint Oláh Attila pszichológiai immunrendszerrel alkotott modelljén tájékoznak. Ennek fő komponensei többnyire keresztyén szempontból sem megkérdőjelezendő, sok esetben valláspedagógiai relevanciával is bíró képességek, melyek tartalmát és használatát ugyanakkor a biblikus alapú teológiai gondolkodás jelentősen befolyásolja. A pszichológiai immunrendszerhez tartozó képességek sora az áramlatkereső és az élvezetkereső stratégiát támogatják elsősorban. Az értelemkereső stratégia kívül esik a pszichológiai immunitás faktorain, miként a boldogságórák témafeldolgozásain is. Ugyanakkor a hitoktatásért felelősséget érző gondolkodás és a valláspedagógia számára az értelemkeresés mellett megjelenő másik két dimenzió tematizálása is gyümölcsöző lehet.

54. A módszertani gazdagodáson, vagy a teológiai fogalmak lefordításának vagy éppen pontosításának alkalmán túl a boldogság, boldogulás, jóllét teológiai-antropológiai vagy szociáletikai megközelítését is gazdagíthatja a pozitív pedagógiai törekvésekkel való konfrontáció és párbeszéd. További érdekes eredményeket hozhat még később a kép teljessége szempontjából is elengedhetetlenül fontos szótériológiai és a pneumatológiai szempontok bevonása.

55. Seligman és munkatársai a pozitív pszichológia mindhárom oszlopának hangsúlyozását javasolják. A pozitív érzelmek és a karaktererőségek felkutatása és erősítése lehetősége viszonylag egyszerűen értelmezhető a hittanórák összefüggésében. A pozitív intézmény fogalma ugyanakkor alaposabb meghatározást igényel. A pozitív pedagógiai szemléletben általában az iskolát jelölik meg ilyen intézményként. Magyarországon különösen is kézenfekvő volna azonban az iskola mellett a gyülekezet közösségét ilyen pozitív intézményként számba venni. Hogy a gyülekezet, pozitív intézményként, mint erőforrás működhetne, vagy éppen a hittanosok felől érkező impulzusoktól gazdagodhatna, egyelőre inkább gyülekezetépítési lehetőségként jelenik meg, kevésbé valláspedagógiai vagy teológiai vonatkozásokban. A hitoktatói gyakorlatban viszont kézenfekvő a hittanórai közösségre is erőforrásként, gyógyító, bátorító szeretetközösségként tekinteni. A hittancsoport is tekinthető

pozitív intézménynek, bár e funkcióját betöltésében a minimális létszámú csoportok meglehetősen akadályba ütköznek. Ekkor inkább segítő kapcsolatként jöhet számításba a tanár-két három fős közösség, de a hittanórai miliő így is egészen különös jelentőséggel bírhat a benne résztvevők életében, egymásrautaltságában.

56. Gennerich és Naurath megállapításaihoz kapcsolódva megállapítottam, hogy az érzelmekre való figyelés és reflexió bibliai és etikai alkalmazásához is kapcsolódhat az imádkozás és a hittanórai rituálék kialakításának témaköre. Ezekkel foglalkozva is szem előtt kell tartani az adott csoport tagjainak nem pusztán életkori, de különböző hitfejlődési és érzelmi fejlettségi szintjeit.

57. Ingo Dalferth megállapítja, hogy a keresztyén imádság nem egyfajta „hiány-antropológiából” indul ki, hanem mindenekelőtt a megajándékozottság antropológiájából. A hittanórai imádkozás alkalmával is fontos ennek az alapvető helyzetnek a tudatosítása annak átgondolásával, sőt akár közös megbeszélésével együtt, hogy mit is érhetnek a közösség tagjai Istentől való megajándékozottságuk alatt. Akkor lesz valóban a remény- és bizalomteli odafordulás alkalma az imádkozás, ha tudjuk, hogy az imádkozás szituációját és benne minket is Isten mindent megelőző odafordulása határozza meg.

58. Az imádság kérdéseire vonatkozó újszövetségteológiai megállapítások is alátámasztják, hogy az imádkozás tanítását nem tekinthetjük pusztán egy tantervi témakörnek, sem egyszerűen a hittanórák egy kötelező liturgikus elemének. Az imádság a sokféle megajándékozottságukra való reflektálás kitüntetett alkalma, a közös imádkozás és az imádkozás tanításának is lényegi eleme. Ennek az imádságos alapállásnak a háttérén történik az imádkozás és az imádkozni- valamint az imádkozásról való tanítás.

59. Mindez a közösség folyamatos interakciójában történik, az Istennel való kommunikáció valódi kommunikáció, változatos keretek között és aktuális tartalmak mentén, teljes őszinteséggel és a közösség minden tagjára tekintettel. A megajándékozottság nyelvtana pedig használható kapcsolópontot nyújt a sokféle vallási szocializációs háttérből érkező diákság közös teológiai és imádságos kommunikációjának lehetőségéhez.

60. Az újszövetségi vizsgálat során bemutatott Páli (ön)reflexiók a hitoktatással foglalkozók számára is példaként szolgálhatnak. A hitoktatói attitűdről szólva Thoma László azon gondolataihoz kapcsolódtam, melyekben a tanári attitűdhöz képest megjelenő keresztyén többletről, a bátorító igéken tájékozódó „bátorító nevelésről”, valamint a tanár hitelességéről szólnak. Ezeket túl kiemeltem még a teológiai reflexió többletét is. Hitoktatók esetében Korthagen hagymamodelljének teológiai szempontokkal való kiegészítését is javasoltam.

61. Az élet közepette előhívható hitoktatói önreflexió példaként a Rómaiakhoz írt levél képmutatás nélküli szeretetről szóló parainézisét (Rm 12, 9-21) hívtam segítségül. Gerd Theißen és Petra von Gemünden friss kutatása megállapítja, hogy a levél címzettjei közösségének – a különböző lelki ajándékok képével is megragadott – sokszínűsége a korabeli zsidóság sokszínűségében gyökerezett. Mivel mindegyik megjelenített üdvösség-út célt ér, Isten ingyen kegyelméről szóló üzenetét hordozzák. A felebaráti szeretetről szóló szakasz valójában nem egy speciális keresztyén lehetőséget kínál fel, hanem egy bárki által gyakorolható, és így mindenki számára érthető magatartásra hív. Ugyanakkor az erre való ösztönzést a megváltottságból fakadóan a Lélek ajándékának tekinti. Fellelhető tehát benne keresztyén többlet, ugyanakkor e többlet nem elválaszt, hanem összeköt másokkal. Ez a tény különös jelentőséggel bírhat a világi iskolai környezetben hitoktatást végzők számára.

62. A páli üzenet tükrében is helye van a hittanórán az érzelmeknek, sőt az érzelmi nevelésnek. Az érzelmek keresztyén ember esetében is hasonlóak, mint bárki másnál.

Ugyanakkor az érzelmek kifejezésének, főleg pedig az érzelmek közötti értelemkeresésnek, vagy az abszurdítások elhordozásának, vagy éppen a hálának is sajátos alapot nyújt a Krisztus-esemény. A keresztyénség reménye így győzhet a legmélyebb abszurdítások felett is.

63. A Páli szöveg is az emberi érzések, és a – hitkérdésekkel is olykor kapcsolódó – létkérdések fájdalmának és örömeinek komolyanvételére buzdít. A remény felismeréséig vezető út pedig elbírja nemcsak az öröm, de a fájdalom kifejezéseit is. Sem Isten szeretete, sem a Krisztus esemény, mely valójában ugyanennek a szeretetnek a megnyilvánulása, nem fojtja el a teremtettségben fontos adottságul és lehetőségül kapott érzelmeket. E tekintetben is fontos szerepe van a tanári önreflexiónak és a közösség tudatos részvételének a tanulási folyamatban.

E) A munkafolyamat egészének teológiai jelentősége tartalma és módszere tekintetében

A munka eredménye, ha a χαρ-*tö*vű szavak vizsgálata mentén is a teológusok válaszait is követelő boldogságkérdés elméleti és gyakorlati komplexitásáról tanúskodik, néhány tekintetben pedig fontos elméleti és gyakorlati teológiai tisztázásokra is lehetőséget adott. Ezen túl pedig rámutatott egy, a megajándékozottságot fókuszba emelő, egyszerre rendszeres teológiai és valláspedagógiai irányultságú inkluzív teológiai szemlélet lehetőségére. A jövőben pedig még számos további felismerésre, és ezek megosztására is alkalmat nyújthat majd ez a most alapjaiban vázolt szemléletmód.

IV. Tematikus összegzés

A hívők boldogság keresése, miként életfolytatásuk is szabadságban és ráhagyatkozással történik. Benne felismerhető Isten ajándéka. Miként a szabadság és a ráhagyatkozás is kiegészítik egymást, és egyszerre lehetnek jelen, a boldogság kérdése is hasonlóan integratív módon közelíthető meg. Az élethez hasonlóan a boldogság értékelésekor, reflektálásakor sem áll rendelkezésünkre a teljes kép, így teljes, kikezdzhetetlen boldogságteológiai – de még boldogságfilozófiai – rendszert sem tudunk róla alkotni. Viszont egy integratív és koherens szemlélet megóv a végletes félreecsúsításoktól, és életszerű válaszokkal szolgálhat.

- *A megajándékozottság, mint teológiai szemléletmód*

A megajándékozottság, mint teológiai szemléletmód bibliai gyökerű. A teremtő, kiválasztó, bűnöket megbocsátó és szabadító Isten működése az öröm forrása és így tárgya is. Ha evilági nyereséggel nem is jár feltétlenül a hívő életfolytatás, a teremtettség ajándékaiból való tudatos részesedéssel igen. Egy ilyen jó rész a teremtésből az öröm és az élvezet. Az élvezet jellegű öröm azonban nem képes győzni az élet abszurditása felett. Viszont aki – és amely közösség – hitbéli összefüggésrendszerben éli az életét, annak számontartott, táplált, jó útra igazított élete valóban boldognak tekinthető. Az ember örömmel ad hálát boldogságáért a Teremtőnek, azonban általános érvényű teológiai törvényszerűség felállítása az öröm és boldogság kérdésében aligha lehetséges. Bár a hívő élet egyfajta jutalmaként is tapasztalható adott élethelyzetben, gyakran pedig Isten egészen természetes ajándékaként fogadható, mégis Isten titka marad, hogy az ember mikor, miként, minek apropóján, mi módon részesedhet belőle. Ez a titokzatos összefüggésrendszer nemcsak az imádkozót köti össze az Úrral és imádkozó társaival, hanem új értelmet ad a törvénynek is, amely számára sokkal több, mint előírás: támasz, vezérelv, ajándék. Az „igaz ember” pedig, miként Jób, még a szélsőséges, abszurd szenvedés idején is eljuthat addig, hogy mindezen fájdalom és botrány ellenére is hisz a mindezek közepette még inkább megismert Istenben. Az Ószövetségben újra meg újra

felbukkanó boldogságtéma különös sajátossága integratív voltában rejlik. Az Ószövetségben ugyanis egy bizonyos jóllétről van szó, mely különböző dimenziókban jelenik meg. Az imádságok a hála alapállásának és erejének visszatükrözői. A kegyelem Isten mindent megelőző, de állandóan ható ajándéka az imádkozó számára, akár bűnbánat, akár veszély, akár öröm esetén is. Az Istentől ajándékba kapott kegyelem személyes dimenziói mellett az ajándékba kapott közösség öröme és hálaadása a karizmák felismerésével együtt jelenik meg különösen is a Páli teológiában.

A χαρ-τὸνű szavak és a hozzájuk kapcsolódó gondolatkörök közös nevezőjeként a megajándékozottság fogalmkörére találunk rá, melyben a boldogság keresztyén tartalmú alapját és értelmezésének lehetőségét leljük. Az újszövetségi χαρ-τὸνű szavak esetén igazolódott, hogy teológiai rendszert tükrözhetnek, mint egy, a Bibliában ugyan logikai rendszerben ki nem fejtett, mégis különféle témák kapcsán újra meg újra megjelenő megajándékozottság teológiai reflexióinak jellegzetes kifejezései.

A dogmatikát akár az ajándékozás teológiájaként is kifejthetnénk segítségükkel. E sajátos tématicus körben világossá válik, hogy az ajándék határozza meg az életet és nem fordítva. A χαρ-τὸνű szavak használatában pedig a teológia valóban orientációs tudományként jelenik meg, amely bevonhatja más – akár világi – tudományok megállapításait is vizsgálódásai körébe, így az Isten és ember kapcsolatának ajándékozó és elfogadó-kérő-hálát adó rendszerében való értelmezésébe. A boldogságra vagy hívő életre való törekvést is Isten sokféleképpen adott ajándéka határozza meg, azaz dogmatikai megalapozással kerül helyére az erények rendszere, a boldogságra való törekvés, vagy éppen a pillanatnyi boldogság, és akár a keresztyén istentiszteleten hangzó dicsőítés értelmezése is.

Valláspedagógiai tekintetben az „elfogadottnak lenni” megigazulástanhoz de teremtésteológiához is köthető szempontjai emelendők ki: a kegyelmet, mint Isten ajándékát közelítjük meg, de akár a teremtettséget, vagy istenképűségünket is értelmezhetjük az ajándékba kapott élet felől, a megszentelt közösséget pedig ajándékba kapott közösségként foghatjuk fel. Jogos ezeknek örülni, ezekért hálát adni, a karizmákra így tekinteni. E szemléletből fakad az egészséges és a pozitív pedagógiai megközelítés létjogosultsága, valamint számos impulzus az érzelmi nevelés tekintetében is a valláspedagógiában. A szemlélet integratív volta pedig az inklúzió tekintetében kap különös hangsúlyt.

- *Az inkluzív szemlélet teológiai jelentősége*

Jóllehet, az inklúzió fogalma a társadalomtudomány és a pedagógia területén kristályosodott ki, saját vizsgálatunk kapcsán több alkalommal is használható értelmezési keretnek bizonyult. A Biblia szövegében megjelenő különböző jellegű boldogságutalások a Biblia egészét tekintve kiegészítik egymást. A tartalmi és műfaji eltéréseken túl a korabeli zsidó és hellén gondolkodásban is meglévő teológiai és filozófiai sokszínűség is okozhatja, hogy a különböző szerzők sajátos hangsúlyokkal élnek. Tanulságos e sokszínű nyitottság abból a szempontból ma is, hogy a boldogságkérdésre adott keresztyén válaszokat sem lehet a kizárólagosság igényével megfogalmazni, csak nyitott és inkluzív szemlélettel. Az Ószövetségben felfedezhető integratív szemlélet kiemelésén túl, meg kell állapítani, hogy az Ószövetség és az Újszövetség ajándékfogalmában az aktuális hangsúlyáthelyeződések ellenére is folytonosság mutatkozik. Ebből adódik, hogy az Ószövetségben különböző szempontok szerint leírt megajándékozottság összefüggésében is érdemes értelmezni az újszövetségi szövegek megajándékozottságról szóló tanúbizonyságát. Így nyilvánvalóvá válik, hogy az Újszövetséget átható öröm, hála, sőt kegyelem sem csak és kizárólag krisztológiai irányból értelmezhető fogalmak, még ha ez a szemlélet jelentett is újdonságot az első keresztyén gyülekezetek tagjai számára, és a Krisztus-esemény megfogalmazásának is fontos elemei. Viszont számunkra a gazdagodás és a szemléletbeli kiegyensúlyozódás lehetőségét nyújtja az ószövetségi szemléletmód segítségül hívása is. Hiszen e részben „újrátöltött” görög kifejezések sajátos töltésüket az ószövetségi szövegek nyelvéből és a nyelvben kifejeződő

teológiai összefüggésekből nyerik: Izrael népének hittapasztalatát és teológiáját tükrözik annak sokszínűségében, miközben a Jézus Krisztusban megnyilatkozó kegyelemről tanúskodnak egyúttal a görög nyelvű érdeklődők számára is kapcsolódási pontokat nyújtva.

Az inkluzív szemlélet rendszeres teológiai érvényesülésének lehetőségére emblemikus XX. századi német protestáns teológiai szövegek segítségével mutattam rá. A vizsgálat során három egymástól elkülöníthető teológiai boldogság-modellt határoltam körül. Az „áldás-modell”, „megváltás-modell” „eszkatologikus modell” valamelyikébe tudtam besorolni a vizsgált műveket és az azokban található főbb gondolatköröket. A három boldogságmodell hangsúlyai rokonságot mutatnak a három hitágazat elkülönülő, de egymással szorosan összetartozó tartalmaival. A vizsgált $\chi\alpha\rho$ -tövű szavak is jellegzetesen kapcsolódnak e modellekhez. Az áldásmodell jellemző szavai a hála és az örvendezés. A boldogság kérdéséhez ez a modell az ember teremtettségében adott potenciálok és azok megvalósulása, aktív (mint kreativitás, döntésképeség) és passzív jellemzői (kapcsolatiság és érzelmek) mentén kapcsolódik. A „megváltás-modell” szembevető kifejezése a (paradox) öröm, Páli alapokon pedig a kegyelem is. Ide azokat a gondolatokat soroltam, amelyeket különösen is meghatároz a Krisztus-esemény és annak dogmatikai-etikai következményei. Az „eszkatologikus modell” a reménység teológiája. Igéi szintén a paradox örömről tanúskodók. A gyülekezet életében pedig hangsúlyosan megjelennek a karizmák. E modellek felismerése teológiai hangsúlyok, sajátos álláspontok megértésében segíthetnek. Ugyanakkor nyilvánvalóan jelzi a megajándékozottság szavainak átfedésbe kerülő használata is az eltérő teológiai modellek mögötti tartalmak kapcsolatát. Az eltérő teológiai megközelítések meglétére a teológiában is értéként tekintek. Akkor is, ha a teológiában olykor kihívást jelent az eltérő szempontok érvényesítése. A boldogság sokdimenziós volta, és a hozzá kapcsolódó érzelmek és tapasztalatok sokszínűségének megragadása mellett mindezek teológiai értékelésekor is szem előtt kell tartani e modellek sajátosságait és egymáshoz fűződő kapcsolatait, ugyanis e három modell más-más súlypontokkal, ám végeredményben egymást kiegészítve érvényes.

A valláspedagógia tekintetében már létező inkluzív szemlélet kapcsán teológiai tekintetben az eltérő szemléletmódok közös tapasztalati tanulás során való érvényesülését tekintem különösen is relevánsnak a vizsgált téma tekintetében. A hittanórai csoportra pozitív intézményként, és különböző hittapasztalatú tagok közösen reflektáló inkluzív közösségeként tekintek. Különbözőképpen hívő és akár nem hívő tagjaik között is a megajándékozottságukban adott kapcsolódási- és reflexiós lehetőség a döntő.

- *A boldogságkérdés mint példa a komplex kérdések több szempontú megközelítésének lehetőségére az interdiszciplináris tanulásban*

A teológiai gondolatmenetet önmagában a teológián belüli interdiszciplinaritás is számos ponton gazdagította, mint láttuk. A boldogságfogalomnak a teremtettséggel, a teremtett világ megőrzésével és az áldással való összefüggése pedig a teológián kívüli diskurzus számára is kapcsolópontokat rejt még úgy is, hogyha ezek sajátos teológiai tartalmakat hordoznak, és keresztyénként Jézus Krisztus művében és tanításában mindez (újra)értelmezve nyújtja a keresztyén gondolkodás sajátosságait. Az interdiszciplináris boldogságkutatás teológián kívüli impulzusait érdemes mind a rendszeres teológiai mind a valláspedagógiai diskurzus tekintetében figyelembe venni a teológia mérlegére téve és a sajátos keresztyén többletére tekintve. A boldogságkérdés teológián kívüli megközelítéseivel való párbeszéd nem egyszerűen „csak” a teológiai fogalmak „lefordításának” és pontosításának kényszerét hozza, hanem a jóllét és boldogság kérdésének teológiai-antropológiai, szociáletikai vagy éppen gyakorlati teológiai megközelítése szempontjából is értékes kihívásokat tartogat.

V. A disszertációban felhasználtak közül a tézisfüzetben is említésre került szakirodalom

ANDERSSOHN, S.: *Handbuch Inklusiver Religionsunterricht. Ein didaktisches Konzept Grundlagen – Theorie – Praxis*, Neukirchener Theologie, Neukirchen-Vluyn 2016.

DALFERTH, I.: *Umsonst. Eine Erinnerung an die kreative Passivität des Menschen*; Mohr Siebeck, Tübingen, 2011.

FREDERICKSON, B.: *A pozitív érzelmek lass-gyarapítás elmélete*. In: Csíkszentmihályi Mihály - Csíkszentmihályi, I. S. (Szerk.): *Élni jó! Tanulmányok a pozitív pszichológiáról*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2011. 114–137.

GENNERICH, C.: *Emotionen als Anforderungssituationen in einer kompetenzorientierten Religionsdidaktik*, Theo-Web. Zeitschrift für Religionspädagogik 14 (2015)/1. 6-15.

KORSCH, D.: *Antwort auf Grundfragen christlichen Glaubens. Dogmatik als Integrative Disziplin*, Mohr Siebeck, Tübingen 2016

LAUSTER, J.: *Gott und das Glück, Das Schicksal des guten Lebens im Christentum*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh 2004.

NAURATH, E.: *Emotionale Bildung*, WiReLex, 2016. 9. (<http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/100187/> Letöltés: 2022.08.03.)

OLÁH A.: *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény. Belső világunk megismerésének módszerei*. Akadémiai Kiadó, Budapest 2005.

PLATHOW, M.: „*Glück' Ein theologisches Thema*”, DtPfrBl 1994/7. 307-309.

SELIGMAN, M. E. P. - ERNST, R. M. - GILLHAM, J. - REIVICH, K.- LINKINS, M.: *Positive education: positive psychology and classroom interventions*; Oxford Review of Education, Vol. 35 (2009)/3. 293-311.

SZIVÁK J.: *A reflektív gondolkodás fejlesztése*, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, 2010. (<http://docplayer.hu/128680-A-reflektiv-gondolkodas-fejlesztese.html> Letöltés 2022.08.03.) – Korthagen modelljét a 19. oldalon mutatja be.

SZONDY Máté – MARTOS Tamás: *A boldogság három arca: a Boldogság Orientáció Skála magyar változatának validálása*. Mentálhigiéné és Pszichoszomatika 15. (2014/3) 229-243.

THEIBEN, G.: *Zur Bibel motivieren; Aufgaben, Inhalte und Methoden einer offenen Bibeldidaktik*, Chr. Kaiser Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2003.

THEIBEN, G. - von GEMÜNDEN, P.: *Der Römerbrief. Rechenschaft eines Reformators*, Vandenhoeck-Rupprecht 2016.

VI. A kutatás témájában megjelent saját publikációk

- Balogné Vincze Katalin: *A hit- és erkölcsstan oktatásban rejlő sajátos pozitív pedagógiai lehetőségek a hittankönyvi feladatok tükrében.* In: Makkos A. - Kecskés P. - Boldizsár B. (szerk.): "A múltból táplálkozó jövő – hagyomány és fejlődés": XXV. Apáczai-napok Tudományos Konferencia tanulmánykötete, SZIE Apáczai Csere János Kar, Győr (2022) 383-390.o.
- Balogné Vincze Katalin: *Az inklúzió gyakorlati megvalósíthatóságának lehetőségei kis létszámú hittancsoportokban. Megfontolások Stefan Anderssohn megállapításai alapján* (absztrakt), In: Molnár, Gyöngyvér; Tóth, Edit (szerk.) A neveléstudomány válaszai a jövő kihívásaira: XXI. Országos Neveléstudományi Konferencia Szeged, 2021. november 18-20.: program, előadás összefoglalók, Szeged, MTA Pedagógiai Tudományos Bizottság, SZTE BTK Neveléstudományi Intézet (2021) 586.o.
- Balogné Vincze Katalin: „*Örüljetek az örülőkkel, sírjatok a sírókkal!*” *Gondolatok a hittanórák derűjéről,* Lelkipásztor 95. évf. (2020) 211-215. o.
- Balogné Vincze Katalin: *A Boldogságóra Mozgalom kihívása a hittanórák és az egyházi iskolák összefüggésében* In: Kiss, Gábor (szerk.): *Fiatalkutatók és Doktoranduszok IX. Nemzetközi Teológus-Konferenciája 2019 Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ)* (2020) 87-99. o.
- Balogné Vincze Katalin: *Die Referenz von Wörtern mit dem Stamm χαρ- im Neuen Testament. Ein Forschungsvorhaben im Kontext vom Thema Glück* In: Robert, Schelander; Karl, Schwarz (szerk.): *Dokumentation der zehnten Konferenz des SOMEF 2017 in Budapest : Impulse der Reformation für Forschung und Lehre* Wien, Universität Wien, Evangelisch-Theologische Fakultät (2019) 61-73. o.
- Balogné Vincze Katalin: *Az Újszövetség khar-tövű szavainak jelentősége az imádkozás és az imádkozni tanítás szempontjából* Kiss, Gábor (szerk.): *Fiatalkutatók és Doktoranduszok VII. Nemzetközi Teológus-Konferenciája 2019 Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ)* (2018) 28-37.o.
- Balogné Vincze Katalin: *A khar-tövű szavak. Újszövetségi referenciavizsgálat a boldogságkérdés kontextusában,* *Theológiai Szemle* 61. évf. (2018) 96-101. o.
- Balogné Vincze Katalin: *A khar-tövű szavak újszövetségi referenciavizsgálta* In: Kiss, Gábor (szerk.) *Fiatalkutatók és Doktoranduszok VII. Nemzetközi Teológuskonferenciájának tanulmánykötete = Volume of the 7th Conference of Junior Theologians and Doctoral Students* Pécs, Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola (2017) 375-82. o.
- Balogné Vincze Katalin: "Örüljetek az Úrban mindenkor!" A boldogság témájának krisztológiai megközelítése az igehirdetés szolgálatában, *Lelkipásztor* 82. évf. (2007) 426-429. o.